

RESULZADE'DEN İLHAM ALİYEV'E AZERBAIJAN-TÜRKİYE SİYASİ İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**AN EVALUATION FROM RESULZADE TO ILHAM ALIYEV ON AZERBAIJAN-TURKEY POLITICAL RELATIONS****Şeyda ÇEVİKEL*****Öz**

Azerbaycan-Türkiye ilişkileri yüz yılı aşan uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Azerbaycan'ın 2 yıl ayakta kalan 1918 yılındaki ilk cumhuriyet döneminde de 1991 yılında kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde de iki devletin başta siyasi olmak üzere tüm alanlarda ilişkileri başarılı bir şekilde sağlam temellerde inşa edilmiş ve günümüzde müttefiklik seviyesine çıkmıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlığı sonrası cumhurbaşkanı olarak göreve gelen Rusya yanlısı Mutallibov ve Türkiye destekçisi Elçibey'in cumhurbaşkanlıkları kısa sürmüş Heydar Aliyev'in göreve gelmesi ile Azerbaycan dış politikada dengelemeye geçmiş ve ülke I. Karabağ Savaşı sonrası toparlanma sürecine girmiştir. Azerbaycan'ın geliştirdiği petrol stratejisi, Türkiye ile enerji odaklı ilişkileri güçlendirirken bu durum siyasi ilişkilere de olumlu yansımıştır. Bunun yanında Azerbaycan'ın dış politika önceliklerinde ilk sırada Karabağ meselesi yer almış ve Azerbaycan- Türkiye siyasi ilişkilerinde de Karabağ ve çevre kentlerdeki Ermeni işgali etkili bir unsur olmuştur. Türkiye her fırsatta uluslararası platformlarda bu hukuksuzluğu dile getirmiş, sonuç itibarıyla 2020 yılında gerçekleşen II. Karabağ Savaşı ile Azerbaycan, işgal altındaki topraklarının büyük kısmını geri almıştır. 2023 yılına gelindiğinde sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti kendini feshetmiş Azerbaycan, Hankendi başta olmak üzere Karabağ'daki diğer yerleşim yerlerinde de egemenliğini sağlamıştır. II. Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'a tahsis ettiği askeri teknoloji ile Türkiye ön plana çıkan ülkelerden biri olurken Azerbaycan'ın zaferi sonrası bölgede dengeleyici güçlerden biri de olmuştur. Bu çalışma yüz yılı aşan Azerbaycan-Türkiye siyasi ilişkilerine odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Türkiye, siyasi ilişkiler, II. Karabağ Savaşı.

Abstract

Azerbaijan-Turkey relations date back more than a hundred years. During the first republic period of Azerbaijan in 1918, which lasted for 2 years, and during the Republic of Azerbaijan, which was established in 1991, the relations of the two states in all areas, especially political, were successfully built on solid foundations and have reached the level of alliance today. The presidencies of pro-Russian Mutallibov and pro-Turkey Elchibey, who took office as presidents after the independence of Azerbaijan, were short-lived. With the appointment of Heydar Aliyev, Azerbaijan began to balance its foreign policy, and the country entered the recovery process after the First Karabakh War. While the oil strategy developed by Azerbaijan strengthens energy-oriented relations with Türkiye, this has also positively impacted political relations. In addition, the Karabakh issue was at the forefront of Azerbaijan's foreign policy priorities, and the Armenian occupation of Karabakh became an effective

Article Info**Araştırma Makalesi**

Geliş Tarihi: 25/10/2023

Kabul Tarihi: 25/11/2023

Atıf

Çevikel,Ş.(2023). Resulzade'den İlham Aliyev'e Azerbaycan-Türkiye Siyasi İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Anasay* 26, 156-171

Research Article

Received: 25/10/2023

Accepted: 25/11/2023

Cite this article as:

*Doktora Öğrencisi, Hazar Üniversitesi (Azerbaycan), Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, seydacevikel@gmail.com, ORCID ID

 <https://orcid.org/0000-0003-3970-952X>

element in Azerbaijan-Türkiye political relations. Türkiye announced this unlawfulness on international platforms, and ultimately, the Second Karabakh War took place in 2020. With the War, Azerbaijan took back most of its occupied lands and liberated the remaining part in 2023. Türkiye was one of the countries that stood out with the military technology it allocated to Azerbaijan in the Second Karabakh War, and it also became one of the balancing powers in the region after Azerbaijan's victory. This study focuses on Azerbaijan-Türkiye political relations, which span over a century.

Keywords: Azerbaijan, Türkiye, political relations, Second Karabakh War.

Çevikel, Ş. (2023). An Evaluation from Resulzade to İlham Aliyev on Azerbaijan-Turkey Political Relations. *Anasay* 25, 156-171

Giriş

Azerbaycan'ın tarihinde iki defa bağımsızlık ilan edilmiştir. İlk olarak Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti adıyla Mehmet Emin Resulzade döneminde 1918-1920 yılları arasında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, ikinci kez ise Sovyetler Birliği'nin çöküş aşamasında bağımsızlığını ilan ederek Azerbaycan Cumhuriyeti olarak uluslararası arenada yerini almıştır. 1918 yılında yaklaşık 2 yıl da olsa ayakta duran bu cumhuriyet, aynı zamanda Türk devletleri içindeki ilk bağımsız cumhuriyet olmuştur.

4 Haziran 1918'de Türkiye Cumhuriyeti'nin halefi Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti arasında Batum'da imzalanan dostluk antlaşması, Azerbaycan halkı için hayati önem taşıyan bir belge olmasının yanı sıra, Cumhuriyet hükümetinin imzaladığı ilk devletlerarası anlaşma olmuştur (Əhmədov, 2013, s. 5). 2018 yılında dostluk antlaşmasının 100. yılının tamamlanmasıyla birlikte 29 Ekim 2023 yılında, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılında iki ülke dostluklarını çoktan müttefiklik seviyesine taşımıştır. 2020 Kasım ayında Azerbaycan'ın Ermenistan ile 44 günlük savaşının ardından Rusya'nın öncülüğünde üçlü beyanname imzalanmıştır. Beyannamenin taraflarından biri olmasa da Azerbaycan'ın, Türkiye'nin Rusya ile Dağlık Karabağ'da ortak güvenlik merkezinde asker bulundurmasını tercih etmesi, Türkiye'ye güvenini de göstermektedir. Bunun yanında iki ülke 15 Haziran 2021'de Şuşa Beyannamesi ile de "bir millet, iki devlet" söylemini tam anlamıyla hayata geçiren kararlar almış ve başta siyasi, iktisadi, savunma gibi alanlarda milli çıkarları da göz önünde bulundurarak imkanların birleştirilmesinin önemini vurgulamışlardır. Bu beyanname ile iki ülke neredeyse her alanda müttefikliklerini duyurmuştur (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəsmi internet saytı, 2021).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün "Azerbaycan'ın sevinci bizim sevincimiz, kederi bizim kederimiz" sözü ve Haydar Aliyev'in "bir millet, iki devlet" sözü de aradaki bağın ne kadar önemli ve güçlü olduğunu göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır. 1991 yılı itibarıyla Azerbaycan'ın ikinci bağımsızlığında enerji, ekonomik, askeri, eğitim, kültürel ve diğer birçok alanda sayılabilecek ilişkileri, Türkiye ile olan siyasi ilişkilerine olumlu olarak yansımaktadır. Aynı zamanda 1918 yılında Osmanlı Devleti'ne bağlı Kafkas İslam Ordusu'nun Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ne bağımsızlık yolunda gösterdiği desteğin bir benzerini Türkiye Cumhuriyeti'nin 2020 yılındaki II. Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan Cumhuriyeti'ne göstermesi de hem halklar hem de devletler arasındaki ilişkileri önemli bir seviyeye taşımıştır. Tarihi kökler, dil, din, kültür ve daha birçok ortak unsurla birbirine bağlanan iki devlet, yüz yıl öncesinde de olduğu gibi bugün de yakın ilişkiler yürütmektedir. Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesi, bölgede gelişim ve istikrarın sağlanmasına da katkı sağlamaktadır.

Genel anlamda Türkiye'nin 1991 yılında SSCB'nin yıkılmasının ardından bağımsız bir cumhuriyet olarak uluslararası ilişkiler sahnesinde yerini alan Azerbaycan ile olan siyasi ilişkilerini ele alan bu çalışma, siyasi ilişkilerin tarihi köklerine yer vermenin yanında 100 yılı aşan dostluğun inişli çıkışlı dönemlerine, siyasi ilişkilerin başarısının, diğer alanlarda kurulan iş birliklerinden de önemli ölçüde etkilendiğine işaret etmektedir. Çalışma, Azerbaycan'da yönetime gelen liderlerin Türkiye ile siyasi ilişkilerinde farklı tutumlar sergilemeleri nedeniyle

İktidara gelen Azerbaycan liderlerinin sırasına göre dönemleştirilerek ele alınmıştır. 3 ana başlıktan oluşan makale Resulzade'den Elçibey'e Azerbaycan- Türkiye siyasi ilişkileri, Haydar Aliyev dönemi siyasi ilişkiler ve İlham Aliyev dönemi siyasi ilişkiler şeklindedir. Bu çalışma ekonomik anlamda enerji odaklı iş birliklerinin ve siyasi bağlamda ise Karabağ meselesinin Azerbaycan-Türkiye siyasi ilişkileri üzerinde etkili olduğunu savunmaktadır.

1. RESULZADE'DEN ELÇİBEY'E AZERBAJYAN- TÜRKİYE SİYASİ İLİŞKİLERİ

1.1. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Dönemi (1918-1920)

Bir kere yükselen bayrak bir daha inmez!

Mehmet Emin Resulzade

İran, Rusya'nın Azerbaycan'daki üstünlüğünü 1813 Gülistan Antlaşması ve 1828 Türkmençay Antlaşması ile tanımış ve bu antlaşmanın akabinde Azerbaycan, Aras nehrinin kuzeyi ve güneyi olarak ikiye bölünmüştür. Ülkenin topraklarının Güney kısmı İran'da kalırken Kuzey kısmı Rusya'nın boyunduruğuna girmiştir (Korkmaz ve Ünal, 2017, s.11). 1917 Ekim Devrimi ise diğer Kafkasya halklarında olduğu gibi Azerbaycan için de istiklal mücadelesini güçlendirmiş ve Azerbaycan Demokratik (Halk) Cumhuriyeti olarak 28 Mayıs 1918* yılında bağımsızlığını ilan etmiştir.

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurucusu, Müsavat Partisi'nin lideri ve Azerbaycan'ın ilk Cumhurbaşkanı Mehmet Emin Resulzade'nin siyasi geçmişi ve Azerbaycan'ın bağımsız olması için gösterdiği çaba yadsınmaz. Bunun yanında güçlü kalemi ve edebiyattaki başarısı ile de halk arasında milliyetçilik duygularını güçlendirdiği bilinmektedir. Resulzade'nin Mayıs 1911 yılında İstanbul'da Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp ile tanışması, Türk Ocakları'nın çalışmalarında yer alması da siyasi ve edebi hayatını etkilemiş ve 1913 yılında Bakü'ye döndükten sonra Rusya'daki Türklerin kendi kaderlerini tayin edebilme haklarına nail olabildiğini savunan yazılar kaleme almıştır. Lideri olduğu Müsavat Partisi'nin de genel anlamda vurguladığı üç ilke Türkçülük, İslamcılık ve muasırılık yani modernlik olmuştur. Aynı zamanda Resulzade, I. Dünya Savaşı sırasında Ermeni baskınlarından Kafkasya içlerine kaçmak mecburiyetinde kalan Osmanlı Devleti içindeki Türklere destek amaçlı çalışmaların örgütlenmesine de öncülük etmiştir (Akpınar, 2008, s.3; Mustafayev, 2013, s.212).

1917 yılında Bolşevik Devrimi'nin gerçekleşmesi ile Azerbaycan, 1918 yılında Çarlık Rusyası'ndan bağımsızlığını ilan ederken aynı zamanda diğer Türk halklarına da örnek teşkil etmiştir. Kısa süre de olsa Türk Cumhuriyetleri içinde ilk bağımsız olan devlet olarak tarihe adını yazmıştır. Bakü, işgal altında olduğundan Gence başkent olmuş ve M. E. Resulzade cumhurbaşkanı seçilmiştir. 15 Eylül 1918 yılında ise Kafkas İslam Ordusu Bakü'yü kurtarmış ve başkent Bakü'ye taşınmıştır (Akpınar, 2008, s. 3-4). Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin en büyük başarılarından biri, 11 Ocak 1920'de Paris Barış Konferansı'nda bağımsız bir devlet olarak tanınmak olmuştur. Ayrıca Kuvayi Milliyecilerin çoğunluğa sahip olduğu Osmanlı Mebusan Meclisi'nin 22 Ocak 1920 tarihli toplantısında da Azerbaycan'ın bağımsızlığı resmen tanınmıştır. Azerbaycan hükümetinin hem İstanbul hükümeti ile hem de Mustafa Kemal liderliğinde faaliyet gösteren Heyeti Temsiliye ile temas içinde olduğunu da belirtmek önemlidir (Nağıyeva, 2008, s. 7; Korkmaz, 2021). Ancak bu yeni cumhuriyet için bağımsızlığı sürdürmek kolay olmamıştır. Çünkü petrol açısından zengin Azerbaycan, petrolünü uluslararası pazarlara ihraç etmekten tecrit edilmiştir. Bu durum ülkede siyasi, ekonomik ve sosyal krizlere neden olmuştur. Parlamento içindeki çekişmeler ve Ermeni silahlı gruplarıyla Karabağ ve Zengezur'daki çatışmalar da Bolşevik propagandasının gelişmesine zemin hazırlamıştır (Nağıyeva, 2008, s.7).

* Modern Azerbaycan Cumhuriyeti, Halk Cumhuriyeti'nin siyasi halefi olarak bayrağını, armasını ve marşını benimsemiştir. 28 Mayıs da günümüzde Azerbaycan'ın Cumhuriyet Bayramı olarak kutlanmaktadır (Nağıyeva, 2008, s. 6).

Ermeni Devrimci Federasyonu olarak da adlanan Taşnaksutyun üyelerinin Rusların yardımıyla Kafkas coğrafyasında terör faaliyetlerini sürdürmesi ve Mart 1920'de Gence, Hankendi gibi bölgelerde isyanlar çıkararak Kızıl Ordu'yu işgale davet etmesi ile 28 Nisan 1920, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının son günü olmuştur. Kızıl Ordu'nun işgalinin ardından Azerbaycan topraklarının yaklaşık 20 bin km²'lik kısmı, Ermenistan topraklarına katılırken Karabağ ve Erivan'da yaşayan on binlerce Müslüman topraklarından sürgün edilmiştir. 1920 yılında Moskova'da bulunan Türk heyetinden Sovyet Heyeti'nin Büyük Ermenistan oluşturma adına Doğu Anadolu topraklarını talep ettiği de bilinmektedir (Mustafayev, 2013, s.223). Kafkasya'da 1900'lerin başında yaşananların, aslında aynı aktörlerle yakın geçmişte de evrilerek sürdüğü açıktır.

Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerinin yanında Türkiye'nin Türk Dünyası ile ilişkileri açısından da önemli olan Nahçıvan, 2 Aralık 1920 Gümrü Antlaşması ile Türkiye'nin himayesine girmiştir. Ancak bir gün öncesinde sosyalist ideolojiye sahip, Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği çatısı altındaki yeni dönemine liderlik eden Neriman Nerimanov tarafından Nahçıvan ve Zengezur'un Ermenistan'a verildiği ilan edilmiştir. Sonrasında Nahçıvan'ın Azerbaycan'ın toprağı olduğu ve Ermenistan'a tekrar verilmeyeceği Rusya ve Türkiye hükümetlerince Moskova ve Kars Antlaşmalarıyla 1921'de garanti altına alınmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (SSC), Ermenistan SSC ve Gürcistan SSC'nin imzaladığı 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması[†] ile Mustafa Kemal'in "Türk Kapısı" olarak nitelendirdiği Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Azerbaycan'ın himayesine resmi olarak geçmiştir (Atnur, 1998, s.367-370).

Azerbaycan'ın Sovyet hakimiyetine girdiği dönemde Türkiye, Millî Mücadele Dönemini yaşamaktaydı. Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni açılmış ve başkanı Mustafa Kemal olmuştu. Mustafa Kemal'in İtilaf Devletleri'nin Anadolu'ya ilerleyişini durdurması gereken bu dönemde Bolşeviklere yaklaşması (Korkmaz, 2021, s.2), Anadolu'daki mücadeleyi sürdürebilme adına en iyi seçenek gibi görünmekteydi. Petrol açısından zengin Bakü'yü ele geçirmek isteyen Bolşevikler için de bir fırsat doğmuştu. Lenin'in halkların özgürlüğü üzerine söylemlerini savunan Nerimanov, Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinde önemli bir role sahip oldu. Nerimanov, Türkiye'nin emperyalist güçlere karşı mücadelesini destekleyen, Mart 1921'de Mustafa Kemal'in borç talebine karşılık, karşılıksız yardımda bulunan, hatta Lenin'in de Türkiye'nin millî mücadelesi üzerine fikirlerini olumlu yönde etkileyen bir liderdi. Ancak daha sonra Nerimanov, kendi ideolojisine yakın olduğunu düşündüğü Sovyet sisteminin, hayal ettiği şekilde demokratik ve sosyal açıdan gelişmiş bir Azerbaycan'ı inşa edebilmesine uygun olmadığını fark etmiştir (Salmanov, 2019). Çünkü 1924 yılında yönetime gelen Stalin ile sovyetleştirme politikalarına hız verilmiş ve Sovyet coğrafyasındaki milli kimlikler baskılanmaya başlamıştır. Bu nedenle Türkiye-Azerbaycan ilişkileri 1991 yılına kadar Türk-Sovyet ilişkileri ekseninde şekillenmiştir (Korkmaz, 2021, s.3).

1.2. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Türkiye ile İlişkiler

1988 yılında başlayan I. Karabağ Savaşı, 1994 yılına dek sürmüştür. Bu evrede Şubat 1988'de Ermeniler, kanunsuz bir şekilde Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'ni Azerbaycan SSC'den Ermenistan SSC'ye bağlamayı teklif etse de Temmuz 1988'de Moskova yönetimince bunun mümkün olamayacağı kararı alınmıştır. Ancak Azerbaycanlılar bu süreçte Kara Ocak, Hocalı Katliamı gibi ağır ve kanlı kıyımlara maruz kalmıştır. Azerbaycan topraklarını işgal etmeye başlayan Ermeniler, Eylül 1991'de gayrihukuki olarak Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Bu dönemde Azerbaycan SSC'nin son başkanı ve 18 Ekim 1991'de kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı Ayaz Mutallibov olmuştur.

[†] Bakınız. Treaty of Kars. 11 Temmuz 2023 tarihinde https://nakhchivan.preslib.az/en_b3.html#13 adresinden erişildi.

9 Kasım 1991’de Türkiye Cumhuriyeti, Azerbaycan’ı tanıyan ilk devlet olmuş ve 14 Ocak 1992 yılında diplomatik ilişkiler başlamıştır (Prezident Kitabxanası, 2022). Ocak 1992’de Bakü’deki başkonsoloslukunu büyükelçilik seviyesine çıkaran Türkiye, Azerbaycan’da elçilik açan ilk ülke olmanın yanında Nahçıvan ve Gence’de de başkonsolosluk açmıştır. Azerbaycan ise 1992 yılının ağustos ayında Ankara’da büyükelçilik, 1993 yılının Ocak ayında İstanbul’da, 2004 yılının Nisan ayında da Kars’ta birer başkonsolosluk açmıştır (Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Kars’taki Baş Konsolosluğu, 2022). Bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan’da az sayıda ülkenin elçiliğinin faaliyet göstermesi nedeniyle bazı ülkelerin Ankara’daki büyükelçilikleri Azerbaycan’a akredite edilirken Türk büyükelçilikleri Azerbaycan’ı birçok ülkede temsil etmiş ve Azerbaycan büyükelçiliğinin açıldığı ülkede binaları inşa edilene dek Azerbaycanlı büyükelçiler o ülkedeki Türk büyükelçiliği binasında yer almıştır. Böylece Türkiye Azerbaycan’a bağımsızlığın ilk döneminde önemli bir diplomatik destek sağlamıştır (Prezident Kitabxanası, t.y., s.3).

Bağımsızlığının ilk yıllarında Türkiye ve birçok ülke ile diplomatik ilişkilerini güçlendirmeye çalışan Azerbaycan, bir yandan Karabağ’da kısımlarla karşılaşırken bir yandan da buradan göçe mecbur kalmıştır. Bu olayların gerçekleştiği dönemde Türkiye Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı ise Turgut Özal idi. Özal, Azerbaycan’ı ziyaret eden ilk Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanıydı. Bu ziyaret henüz Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmeden evvel, Mart 1991 yılında gerçekleşmiştir (Özdemir, 2018, s. 9). Mutallibov ise 1992 yılının ocak ayında Türkiye’yi ziyaret etmiş ve taraflar ikili ilişkilerin gelişmesinde etkili olacak 11 maddelik bir Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalamıştır (Öraz Beşikçi, 2016, s.238). Rusya yanlısı bir siyasetçi olmasına rağmen Türkiye ile ilişkilerin gelişmesini önemli bulan Mutallibov, yine de çok yönlü bir dış politikaya mesafeli iken Azerbaycan’ın Bağımsız Devletler Topluluğu’na (BDT) dahil olmasını desteklemiştir. Karabağ’da Ermeni işgallerinin devam ettiği dönemde Hocalı’nın tehlike altında olduğu bildirilse de Mutallibov iktidarının yeterince önlem almaması, henüz sağlam bir ordu kuramaması gibi nedenler Sovyet Ordusu’nun 366. Alayı’nın da desteğini alan Ermenilerin, Azerbaycan’a ait topraklarda ilerleyişini sürdürmesini kolaylaştırmış ve 26 Şubat 1992’de Hocalı Katliamı gerçekleşmiştir. Ertesi gün ise Mutallibov, BDT’ye üyeliğe imza atmıştır. Türkiye ise Ermenistan’ın bu saldırgan tutumuna kayıtsız kalamayacağını, Karabağ’daki işgali ve vaziyeti, katılmış olduğu uluslararası görüşmelerde duyurmuştur. Mutallibov’un Hocalı Katliamından sonra BDT üyeliğini imzalaması, istifaya zorlanmasıyla ve Rusya karşıtı, Türkiye ve Batı yanlısı bir çizgide olan Ebulfez Elçibey’in cumhurbaşkanı seçilmesi ile sonuçlanmıştır. Elçibey göreve geldikten sonra BDT üyeliğini iptal etmiştir (Cafersoy, 2001, s. 40-41; Qasımlı, 2015, s.431-432; Cevikel ve Aydemir Bas, 2022, s. 65).

Bakü’de iç siyaset inişli çıkışlı devam ederken Nahçıvan Özerk Bölgesi de Ermenilerin ablukası altındaydı. Mart 1992 yılında Haydar Aliyev’in Nahçıvan ile Türkiye ilişkilerini geliştirmek adına Türkiye’yi ziyaret etmesi, bunun sonucunda iş birliği protokolünün imzalanması ve Nahçıvan ile Türkiye arasında ulaşımı sağlamak amacıyla “Umut Köprüsü” olarak da adlanan Türkiye’nin Dilucu, Azerbaycan’ın Sederek sınırını birleştiren köprünün 28 Mayıs 1992 yılında açılışı yapılmıştır. Bu açılışa Başbakan Demirel’in 40 milletvekili ile katılması ikili ilişkiler adına önemli bir gelişme olmuştur. Demirel “Azerbaycan haklı mücadelesinde yalnız değildir. Azerbaycan hakkında gerçekleri dünyaya duyurmak için elimizden gelen her şeyi yapıyoruz ve yapacağız. Sizi temin ederim ki, Türkiye her zaman Azerbaycan’ın yanında olacaktır ve olacaktır. Acıyı da sevinci de birlikte paylaşacağız.” şeklinde konuşarak Azerbaycan’a desteğini ifade etmiştir. Bu köprünün açılışı da Nahçıvan ve Türkiye’nin siyasi ve ekonomik ilişkilerini güçlendirmiştir (AZƏRTAC, 2022; Rəhimli, 2015).

Elçibey, liderlik ettiği Azerbaycan Halk Cephesi’nin amacını, Temmuz 1991 yılındaki ilk kurultaylarında bağımsız, birleşik ve demokratik Azerbaycan devleti inşa etmek olduğunu belirtmiş (Cafersoy, 2001, s.30) ve sonraki adımlarını da bununla paralel atmıştır. Haziran 1992 ile Haziran 1993 yılları arasında sadece 1 yıl iktidarda kalabilen Elçibey hükümeti, Türkiye ile ilişkileri çok mühim görmüştür. Elçibey, 24-27 Haziran 1992 yılında Türkiye’ye düzenlediği iş gezisi sırasında İstanbul’da Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Boğazlar Beyannamesini

imzalamıştır. Sonrasında Ankara'da dönemin başbakanı Süleyman Demirel ile görüşerek ilişkileri çeşitli alanlarda geliştirmek adına beyannameler imzalamıştır (Qasımlı, 2015, s.433). Elçibey, Mustafa Kemal Atatürk ve Mehmet Emin Resulzade'nin siyasi çizgisine ilgi duymuş, milliyetçi ve demokratik bir siyasi kişilik sergilemiştir. Karabağ'ı işgalden kurtarmak ve Kuzey Azerbaycan ile İran topraklarında kalan Güney Azerbaycan'ı birleştirmeyi yani "Bütöv/ Bütün Azerbaycan" hayalini gerçekleştirmeyi amaç edinmiştir. Bu durum İran ve Rusya karşıtı adımlara neden olduğundan adı geçen ülkelerin Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ı desteklemesine neden olmuştur (Yoska, 2020, s.223-224). Bu evrede Türkiye, Ermenistan-Azerbaycan meselesini barışçıl yollarla çözebilmek adına uluslararası kuruluşlara yönelmiş ve ulusal ve uluslararası platformlarda Ermeni işgalini ve Hocalı katliamını görünür kılmak için çalışmış, AGİT Minsk grubunun oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca 1993 yılında Kelbecer'in Ermenilerce işgalinden sonra Türkiye, hem Ermenistan'a karşılıklı hava yolu seferlerini durdurmuş hem de Ermenistan ile sınırını kapatmıştır. Dağlık Karabağ meselesinde barışçıl bir çözüm elde edilene dek de sınırını açmama kararı almıştır (Öraz Beşikçi, 2016, s.242; Qasımlı, 2015, s.430; Ruintən, 2008, s.70, 75).

Özal'ın vefatından evvel Nisan 1993'te diğer Türk Cumhuriyetleri'ne olduğu gibi Azerbaycan'a da gerçekleştirmiş olduğu ziyaret, Azerbaycan'a olan yaklaşımını ve Ermenistan'ın Karabağ'daki işgalciliğine karşı tutumunu da göstermiştir. Özal'a bu ziyaretinde Cumhurbaşkanı Elçibey eşlik etmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin parlamentosunda konuşan Özal, Azerbaycan'ın hem milletinin hem de hükümetinin her zaman Türkiye için dost ve kardeş olduğunu vurgulamış ve Ermenistan'ın Kafkasya'da istikrarsızlığı tetiklemesinin ona uzun vadede büyük zararları olacağını ifade etmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin Azerbaycan'ın aleyhine bir politika yürütmeyeceğinin de altını çizmiştir (Özdemir, 2018, s.13). Qasımlı'nın da ifade ettiği gibi o dönemde Azerbaycan'ın tam ve yasal bağımsızlığını elde etmesi, Türkiye adına Kafkasya'da gerçek bir müttefik kazanmak anlamına gelmektedir. Türkiye için Azerbaycan, Orta Asya Türk Devletleri'ne açılan bir kapı olduğundan bölge devletleriyle ilişkiler kurmanın ve Türk bilincini gerçekleştirmenin önünü açabilecektir. Aynı zamanda İran'ın Azerbaycan'da güçlenmesini ve tekrar Rusya'nın etki alanına girmesini engellemek adına Azerbaycan ve Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerinin Batı'ya ihraç edecekleri petrol boru hattı için Türkiye'nin geçiş görevi üstlenerek bölgede güçlü bir konuma gelmesi amaçlanmıştır. Bunlar genel anlamda 1991-1993 yılları arasında Türkiye'nin Azerbaycan politikasının da ana hedeflerini oluşturmuştur. Bu hedeflere ulaşabilmek adına Azerbaycan ile Türkiye arasında siyasi ve ekonomik ilişkiler, bilim, eğitim, kültür ve diğer alanlarda iş birliği geliştirilmiştir (Qasımlı, 2015, s.440).

Elçibey, kısa süreli cumhurbaşkanlığı döneminde halkın büyük desteğini almış olsa da tam bağımsız bir Azerbaycan adına Rusya ekseninde bir politikayı desteklemiyordu. Bu nedenle BDT üyesi olmak da yürütmek istediği siyasete uygun değildi. Onun için Türkiye'deki siyasi ve demokratik düzen iyi bir örnek oluşturmaktaydı. 1992 Haziran ayında Azerbaycan birçok kaybın yanında kaybettiği yerleri geri almaya da başlamıştı. Eylül 1992'de birkaç gün süren ateşkesin Ermenistan güçlerince bozulması, orduyu ve Bakü yönetimini zor durumda bırakırken emir dışında birliklerini geri çeken Kolordu komutanı Suret Hüseyinov'un tutumu da Ermenistan'a karşı Kelbecer'i kaybetmenin sebebi olarak gösterilmiştir. Bu nedenle Hüseyinov görevinden alınmıştır. Ancak Hüseyinov'un askeri birliği ona sadık kalarak Gence'ye taşınmış ve Mayıs 1993'te Azerbaycan'dan çekilen Rus Hava İndirme Alayı'nın silah ve mühimmatlarının da desteği ile Hüseyinov, kendi güçlü ordusuna sahip olmuştur (Caferov, s.74-75; 32.gün Arşivi, 1998; 32.gün Arşivi, 2017; Coyle, 2021, s.82). Azerbaycan'ın içinde bulunduğu bu durumu Türkiye uluslararası arenada duyurmak için çabalamıştır. Bunu Elçibey cumhurbaşkanlığı döneminde kendisi ile yapılan röportajda da belirtmiştir. Buna rağmen 27 Mart ile 3 Nisan 1993 arasında gerçekleşen Kelbecer olaylarında bölgedeki insanları güvenli bir yere taşımak adına Türkiye'den talep ettiği helikopter desteğinin sağlanmamış olması, Elçibey'i hayal kırıklığına uğratmıştır (32. Gün arşivi, 1993). Söz konusu dönemde bu talebin karşılanmamasında, Türkiye'nin iç politikada gündeminin terörle mücadele üzerine yoğunlaşması, Özal ile Demirel'in

Güney Kafkasya'daki olaylara karşı farklı yaklaşımları ve Özal'ın Elçibey destekçisi bir tutuma sahip olmasına rağmen dış politika ile ilgili kararlarda yetkinin büyük kısmının büyük devletleri dengeleyen, realist ve ılımlı bir politikayı tercih eden Başbakan Demirel'de olmasının etkisi olmuştur (Çevikel ve Özsoy, 2023, s. 170; Karabulut, Eylül 2011). Bunun yanında Elçibey'in Azerbaycan'ın dışarıya açılması ve elçilik açması adına 15 milyon dolar değerinde faizsiz kredi talebi ise Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Elçibey yönetiminde olduğu dönemde Hazar Denizi'ndeki petroleri işletmek için Batılı devletlerden bir konsorsiyum kurmuş ve Türkiye'yi de dahil etmek istemiştir. Ancak Rusya'nın dahil olmadığı bu tür bir oluşum, Rusya'yı rahatsız etmiştir (32. Gün arşivi, 1998; 32. Gün arşivi, 2017).

Elçibey'in yüzünü Türkiye'ye ve Batı'ya dönmesi, Rusya'nın Elçibey'in karşısında olan güçleri desteklemesine neden olmuştur. Buna devam eden işgaller ve kayıplar; Hüseyinov'un birliklerinin Bakü'ye ilerleyişi ve Mutallibov'un tekrar cumhurbaşkanlığına getirilme çabaları eklenince ülkede iç savaşın çıkabileceği endişesi oluşmuştur. Buna engel olmak isteyen Elçibey, geçmişte Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri, Sovyet Politbüro üyesi ve SSCB Bakanlar Konseyi Birinci Başkan Yardımcısı ve Nahçıvan Özerk Bölgesi Yüksek Sovyeti'nin Başkanı olarak deneyim kazanan ve o dönemde Nahçıvan Milli Meclisi Başkanı olan Haydar Aliyev'i, ülkeyi bir arada tutabileceği ümidiyle Nahçıvan'dan yardıma çağırmış ve kendisi de memleketi Nahçıvan'a gitmiştir. 15 Haziran 1993 yılında H. Aliyev meclis başkanı seçilmiştir. Sonrasında parlamento Elçibey'i görevden alırken cumhurbaşkanlığa H. Aliyev geçmiştir. Başbakan olarak da Suret Hüseyinov atanmıştır. 3 Ekim 1993 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimini H. Aliyev kazanmış, Hüseyinov ise 1994 Ekim ayında düzenlediği başarısız darbe girişimi sonrasında görevden uzaklaştırılmıştır (Coyle, 2021, s. 83-84).

2. HAYDAR ALİYEV DÖNEMİ SİYASİ İLİŞKİLER

SSCB'nin dağılmasının ardından Azerbaycan'ın bulunduğu Güney Kafkasya coğrafyasında ortaya çıkan yeni dinamikler, farklı bir jeopolitik durumu beraberinde getirmiş ve bağımsızlıklarını elde eden Post-Sovyet ülkelerin, Rus idaresinden çıkmaları büyük güçlerin bölgeye ilgisini arttırmıştır. Böyle bir ortamda Azerbaycan'ın milli çıkarlarını da göz önünde bulundurarak dış politikasını şekillendirmesi en mühim meselelerden biri olmuştur (Babaoğlu, 2019, s. 145). Herhangi bir ülkenin ekseninde bir dış politika yürütmek yerine dengeli, realist ve milli çıkarları ön planda tutan dış politika yönelimi, bu yeni devletin uluslararası siyasete entegrasyonu açısından daha faydalı olmuş ve Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanlığı ile Azerbaycan iç ve dış siyasette istikrarlı bir çizgiye taşınmaya başlamıştır.

Haydar Aliyev'in Sovyetler Birliği'nden bağımsızlık dönemine dek sahip olduğu siyasi deneyim hem iç hem de dış politikada problem çözmeye meyilli adımlar atmasıyla kanıtlanmıştır. H. Aliyev, Nahçıvan Özerk Bölgesi'nde meclis başkanı iken dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel ile yakın temaslar içinde olmuştur. Aliyev'e göre Türkiye'nin o dönemde 100 milyon dolarlık kredi sağlaması Nahçıvan'ın ihtiyaçları ve gelişimi açısından önemli bir destek olmuştur (32.Gün Arşivi, 2017). Süleyman Demirel de Nisan 1993'te vefat eden Özal'ın ardından Mayıs 1993'te cumhurbaşkanı seçilmiştir. İki devlet adamının yakın ilişkilerinin devletler arasındaki iş birliğine olumlu yansımaları olmuştur. Nitekim, Haydar Aliyev, kendinden önceki cumhurbaşkanlarının aksine daha dengeli, pragmatist ve bağımsız bir dış siyaset sürdürmeyi tercih etmiş ve ülkede iç istikrarı da sağlamak adına önemli bir yol katetmiştir (Vəliyev, 2017, s.111; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2023).

SSCB'nin dağıldığı ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı 1991 yılındaki başbakanlık döneminde olduğu gibi 1993 yılı mayıs ayı itibarıyla cumhurbaşkanı olarak yürüttüğü dış siyaset perspektifi ile de dengeli bir tutum sergileyen Demirel, yeni bağımsız Türk Cumhuriyetleriyle bağlarını kurarken Pan-Türkist söylemlerden kaçınmış olsa da bu devletlerle olan tarihsel, dilsel, kültürel ve etnik bağların önemini her zaman vurgulamıştır. Bunu dile getirirken Rusya'yı karşısına almamış, ancak Batı'ya dönük çağdaş ve demokratik değerlerin bu ülkelerde

yayımlamasını desteklediğini de belirtmiştir (Turgut, 2001, s. 46-47, 50). 1992 yılı mayıs ayında Azerbaycan'ı başbakan olarak ziyaret eden Demirel, eski Sovyet coğrafyasında Rusya'nın hala etkili bir güç olduğunu, Türkiye'nin ise bu coğrafyadaki Türk Devletleri ile eşit, hukuki ilişkiler kurma niyetinde olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin Azerbaycan'daki elçiliğinin açılışı da bu ziyaret sırasında gerçekleşmiş ve iki ülke arasında hava taşımacılığı, teknik ve bilimsel alanlarda, radyo-televizyon alanında iş birliği gibi konularda belgeler imzalanmıştır. Bu ziyaret, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanının bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'ne ilk ziyareti olması açısından önemli olduğu kadar diğer Türk Devletleri için de mühim bir mesaj içermiştir. Bu kapsamda, Süleyman Demirel'in tüm Türk Cumhuriyetlerini de kucaklayan "biz artık 180 milyonuz" ifadesi mühimdir (Qasımlı, 2015, s.432).

Azerbaycan açısından bakıldığında Türkiye, bölgede Batı ile müttefik bir devlet olarak Haydar Aliyev döneminde uygulanmaya başlayan dış politikada denge siyasetinin yürütülebilmesi adına önemli bir aktör olmuştur. H. Aliyev, Türkiye'ye yönelik dış politikasında ilişkileri pragmatik ve bölgesel güç dengesini koruyacak şekilde, birbirinin iç politikasına karışmama prensibi üzerine kurmuştur. Türkiye, Azerbaycan'ın ekonomik ambargodan çıkmasında etkili olurken H. Aliyev, 1994 yılı şubat ayında Türkiye'ye gerçekleştirdiği resmi ziyarette "bir millet, iki devlet" sözünü dile getirmiş ve iki ülkenin ilişkilerinin günümüze dek bu çizgide ilerlemesi adına çalışılmıştır (Vəliyev, 2017, s.113-114).

H. Aliyev hem Batı hem de Rusya arasında dengeyi sağlayarak iktisadi amaçlarına ulaşmayı hedeflemiştir. Ancak Rusya'nın Gürcistan'da ve Ermenistan'da askeri üs açması, Ermenistan ile süren çatışmalar, Rusya'nın Azerbaycan'ın enerji siyasetine karşı zıt tutumu gibi nedenler, Azerbaycan'ı ekonomik iş birlikleri konusunda Batı'ya yaklaştırmıştır (Vəliyev, 2017, s. 112- 114). Rusya aracılığıyla Mayıs 1994'te Bişkek'te imzalanan protokolle Azerbaycan ve Ermenistan arasında ateşkes sürecinin başlamasının ardından denge siyaseti sürdüren Aliyev, 20 Eylül 1994'te imzalanan ve "Asrın Mukavelesi/ Yüzyılın Antlaşması" olarak adlandırılan antlaşma ile petrol stratejisini uygulamaya sokmuştur. ABD, Rusya ve Türkiye'nin de olduğu 7 ülkenin 11 petrol şirketi ile Azerbaycan'ın Hazar Denizi'nde bulunan petrolerinin bir kısmının geliştirilmesi, çıkarılması ve bölüştürülmesi gibi işlemlerin ortaklığı sağlanmış ve ekonomik gücün artmaya başlaması, Azerbaycan dış politikasının da kendi lehine şekillenmesinin önünü açmıştır (Çevikel, 2022, s. 51, 56). Aynı zamanda "Asrın Mukavelesi" ile ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmenin yanında iş birliği içine girilen ülkelerin siyasi desteğinin alınması da hedeflenmiştir.

Azerbaycan'ın iki komşusu Gürcistan ve Ermenistan'da yıllardır Rusya'nın askeri üsleri bulunmaktadır. Böyle bir ortamda aynı zamanda Ermenistan ile çatışmalar bağımsızlık öncesinden beri süregelmiştir. Henüz istikrarın ve güvenliğin sağlanamadığı bir coğrafyada olmasına rağmen H. Aliyev, Türkiye'den askeri yardım değil tahıl, yatırım ve kredi desteği istemiştir. Azerbaycan'ın kendi bağımsızlığını kendisinin güçlendireceğine inanan Aliyev, Türkiye'yi dostu olarak görse de ülkenin konumunu ve içinde bulunduğu durumu düşünerek halefinin aksine Rusya'yı karşısına almamayı seçmiş ve dış politikada başta denge politikası olmak üzere çok yönlü bir siyaset sürdürmüştür (Əliyev, 1997, s. 406-408).

Türkiye ile Azerbaycan ilişkileri, 1995 yılında Rövsan Cevadov öncülüğünde Haydar Aliyev'e düzenlenen darbe girişimi dolayısıyla olumsuz etkilenmiştir. Çünkü Azerbaycan resmi makamlarınca üst düzey birçok Türk yetkilinin de bu girişime desteği olduğu düşünülmektedir. Nitekim Aliyev 1998 yılında kendisiyle yapılan bir röportajda da bu konuyu dile getirmiştir. Bahsi geçen olay TBMM'nin 27 Mayıs 1997 tarihli Tutanak Dergisi'nde de yayınlanmıştır. Sonuç olarak Aliyev ile Demirel arasındaki yakın ilişki ve Demirel'in Aliyev'i darbe konusunda uarması Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde keskin bir kırılmayı engellemiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1997, s. 288, 299, 366; Cornell, 2011, s.372).

Genel anlamda Türkiye ile siyasi ilişkileri enerji odaklı iş birlikleri ile pekiştiren Haydar Aliyev'in petrol stratejisinin en önemli adımı, bir kara ülkesi olan Azerbaycan'ın petrolerini

Avrupa Pazarı'na taşıyabilmek olmuştur. Bu nedenle 1996-1997 yılları arasında Gürcistan toprakları üzerinden Ceyhan'a kadar bir boru hattı inşa ederek Azerbaycan'ı boru hattı ile Türkiye'ye bağlama kararı, en pragmatik seçenek ve büyük bir jeopolitik proje örneği göstermiştir. Rusya ve İran'ın tepkisine yol açmış olsa da ABD'nin desteği ile bu proje gerçekleştirme imkânı bulmuştur. Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye, Kazakistan ve ABD devlet başkanları 1999 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Boru Hattı için imzalarını atmış, 2006'da ise Bakü'den ilk petrol Ceyhan'a ulaşmıştır. Bu proje Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini hem ekonomik hem de siyasi açıdan üst seviyeye taşımıştır (İsmailzade, 2005, s.5).

3. İLHAM ALİYEV DÖNEMİ SİYASİ İLİŞKİLER

3.1. Enerji Odaklı İlişkilerin Siyasi İlişkilere Yansıması

2002 Türkiye Genel Seçimlerinde Adalet ve Kalkınma Partisi tek başına iktidar ve 2003 yılında İlham Aliyev cumhurbaşkanı olmuştur. Akabinde Mart 2003'te Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakan olmasıyla Azerbaycan-Türkiye siyasi ilişkileri önemli bir evreye girmiştir. Bunu yoğunlaşan enerji odaklı ilişkilerin siyasi ilişkiler üzerine yansıyan olumlu etkisinde de görmek mümkün olmuştur.

Cumhurbaşkanı Aliyev tarafından 21 Aralık 2010'da onaylanan 15 Eylül 2010 tarihli Azerbaycan-Türkiye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Şurası'nın kurulması kararı siyasi, askeri, ekonomik, insani vb. bir çok sahada ortak stratejiler ve işbirliklerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. İki ülke arasında siyasi konulardaki ilişki ve iş birliğinin daha da geliştirilmesi, bölgesel ve küresel konularda siyasi görüş alışverişinde bulunulması, öncelikli alan ve projelerin belirlenmesi amacıyla Ortak Stratejik Planlama Grubu oluşturulması fikrini içermektedir. Bahsedilen Şura'nın her yıl en az bir defa toplanması kararı alınmıştır (Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası Arasında Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının Yaradılması Haqqında Birgə Bəyannamə, 2010). Şuranın ilk toplantısı 2011 yılında İzmir'de, son toplantısı ise 2020 yılında Bakü'de gerçekleşmiştir.

26 Haziran 2012'de Trans Anadolu Boru Hattı Projesi anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma Azerbaycan'ın Şahdeniz 2 projesinden çıkan gazı Avrupa ve Türkiye'ye taşıyacak Güney Gaz Boru Hattı için bir adım olmuştur. Azerbaycan, 2020 yılına dek büyük çoğunluğu enerji sahasına olmak üzere Türkiye'ye olan yatırımlarını 18 milyar \$'a kadar arttırmıştır. 2014 yılında Şura toplantıları gerçekleşmemiş olsa da iki devlet başkanı dört defa görüşmüş ve diğer yıllarda adı geçen Şura vasıtasıyla her toplantı sonrası iş birliğini geliştiren kararlar alınmış, çok sayıda protokol ve anlaşma imzalanmıştır. Öte yandan 2014 yılında Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın 1915 olaylarını dile getirdiği ve Türkiye'yi Ermenistan ile sınırlarını kapatmakla suçladığı Prag'da gerçekleşen Avrupa Birliği Doğu Ortakları toplantısında Aliyev, Sarkisyan'a toplantıda yer almayan Türkiye'ye haksızlık ettiğini belirtmiştir. Bu durum Türkiye'nin Azerbaycan'a siyasi açıdan güvenini pekiştirmiştir[‡]. Türkiye de Dağlık Karabağ mevzusu Azerbaycan lehine çözülmeyen Ermenistan ile sınırı açmayacağı kararını 2020 yılındaki Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi'ni kazanmasına dek sürdürmüştür. Bunun yanında 15 Temmuz 2016'da Türkiye'de gerçekleşen darbe girişiminde Azerbaycan, terör faaliyeti yürüten Gülen Yapılanması'nın Azerbaycan'daki şirketlerini ve okullarını derhal kapatarak Türkiye'deki hükümete tam desteğini de göstermiştir (Vəliyev, 2020).

Ekonomik, ticari, askeri, eğitim, kültürel vb. birçok alanda da gelişen ilişkiler, siyasi ilişkiler üzerinde pozitif etkiler yaratmış Gürcistan'ın da dahil olduğu 2006 yılında faaliyete geçen Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC) ve Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı (BTE), Demir İpek Yolu olarak da adlandırılan, 2017'de faaliyete geçen Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu (BTK), 2012'de anlaşmaya varılan ve 2018'de açılışı yapılan Trans Anadolu Gaz Boru Hattı (TANAP) ve 2020 yılında gaz akışı başlayan ve Azerbaycan gazını TANAP'a

[‡] Bakınız. HABERRUS. (2014, 26 Nisan). Aliyev'den Sarkisyan'a sert "Türkiye" cevabı, 10 Ekim 2014, tarihinde <https://haberrus.ru/politics/2014/04/26/aliyevden-sarkisyan-sert-turkiye-cevabi.html>. (E.T. 16.10.2023)

bağlanarak Avrupa'ya taşıyan Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) gibi stratejik projeler ile de güçlenmektedir. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu'nun kullanılmaya başlaması aynı zamanda Çin'in "Kuşak ve Yol" projesine de dahil olan "Orta Koridor"un önemli ayaklarından birinin tamamlanmasına katkı sağlarken Türkiye'den Kafkasya'ya, Hazar'dan Orta Asya'ya kombine taşımacılık örneği de göstermektedir. Türk Devletleri ile de iş birliği imkânı veren bu koridor Çin'den Avrupa'ya yük taşımacılığına da alternatif fırsatlar sunmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022; Erkul Kaya, 2020). Aynı zamanda bahsedilen projeler, Türkiye'nin enerji talebinin ve güvenliğinin sağlanması hususunda Azerbaycan'ın en önemli aktörlerden biri olduğunu göstermektedir. Öte yandan Azerbaycan da Türkiye üzerinden sürdürdüğü rota sayesinde gazını Batı ülkelerine ihraç ederek enerji piyasalarında alternatif ülke konumuna dönüşmektedir (Özsoy, 2023, s.45). Nitekim Azerbaycan gazı Rusya-Ukrayna Savaşı dolayısıyla enerji krizi yaşayan AB ülkeleri için önemli bir alternatif olmaktadır.

Son olarak Eylül 2023'te temeli atılan İğdır-Nahçıvan Doğal Gaz Boru Hattı vasıtasıyla İğdır'dan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne doğal gaz taşınması planlanmaktadır. Üçüncü kez ortak gaz boru hattı projesini hayata geçirecek olan Türkiye ile Azerbaycan'ın amacı ise bölgenin İran'a olan gaz bağımlılığının sonlanmasıdır (Kabakcı, 2023).

3.2. Dağlık Karabağ Meselesinin Azerbaycan-Türkiye Siyasi İlişkilerine Yansımaları

1994 yılında Bişkek'te yapılan görüşmeler sonrasında imzalanan ateşkes antlaşması, bölgedeki çatışmaları durdurmak konusunda sonuç vermemiştir. İki ülkenin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na üye olması, bu meseleyi uluslararası bir boyuta taşısa da bu teşkilat altında bu meseleyi çözme amacıyla oluşturulan Minsk Grubu'nun faaliyetleri etkili olmamıştır. Ateşkes ihlalleri yıllar boyu sürerken Nisan 2016'da dört günlük savaş çıkmış ve Azerbaycan bazı topraklarını geri almıştır (Sipahi, Özsoy ve Qasımlı, 2022, s. 199-200). Türkiye bu süreçte siyasi açıdan her zaman Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü desteklemiştir. Ancak Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini olumsuz etkileyen bazı dönemlerden de bahsetmek mümkündür. Bunlardan biri yukarıda da ifade edildiği gibi 1995 yılında Haydar Aliyev'e düzenlenen darbe girişimine üst düzey Türk yetkililerin adının karışması gösterilebilirken bir diğeri ise 2008-2009 döneminde Türkiye'nin Ermenistan'la yaşanan yakınlaşma çabalarıdır.

2008- 2009 yılları, Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerinin test edildiği yıllar olarak göze çarpmaktadır. Türkiye- Ermenistan yakınlaşmasının Türkiye- Azerbaycan ilişkileri üzerindeki negatif etkisi, ikili ilişkilerde kısa süreli problemleri ortaya çıkarmıştır. Şubat 2008'de Serj Sarkisyan'ın Ermenistan cumhurbaşkanı seçilmesi münasibetiyle dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün telefon etmesi, Sarkisyan'ın daveti üzerine Eylül 2008'de Erivan'da iki ülkenin takımlarının oynadığı maça Gül'ün katılması ve akabinde Ekim 2009'da Sarkisyan'ın Bursa'daki maçı izlemek için gelmesi "futbol diplomasisi" olarak nitelenmiş ve Ermenistan ile ilişkileri iyileştirmeye yönelik adımlar olmuştur. Öte yandan 2009 yılının Mart ayında Azerbaycan Milli Güvenlik Bakanlığı'nın kuruluş yıldönümü dolayısıyla Bakü'ye gelen Rusya temsilcisinin Türkiye ve Ermenistan arasındaki gizli müzakerelerde Dağlık Karabağ meselesinin ön şart olarak ele alınmadığı bilgisini paylaşması ve ABD Başkanı Barack Obama'nın Nisan 2009'daki Türkiye ziyaretinde Türk-Ermeni ilişkilerindeki gelişimi desteklediğini, sınırların açılması ile de iki ülkenin halklarının dostça bir araya gelebileceğini ifade etmesi Bakü'nün tepkilerine neden olmuştur. Aliyev böyle bir durumun Dağlık Karabağ meselesi çözülmeden mümkün olamayacağını belirtmiş ve Türk-Ermeni uzlaşma sürecine tepki olarak yine 2009 yılı Nisan ayında gerçekleşen Medeniyetler İttifakı İstanbul Zirvesi'ne katılmamış, ABD'nin tutumunu da eleştirmiştir. Akabinde dönemin Başbakanı Erdoğan'ın Mayıs 2009'da Bakü'ye düzenlediği resmi ziyarette Ermenistan ile sınırların açılmasının, Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmesi ile gerçekleşebileceğini belirtmesi, Türkiye'nin meseleye net tutumunu gösterirken Bakü'yle dostane ilişkileri koruma adına da önemlidir. Ancak 2007 itibarıyla başlayan ikili müzakerelerin sonucunda 10 Ekim 2009'da Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan Zürih Protokollerinde Dağlık Karabağ meselesi ile ilgili bir ön şartın olmaması, Azerbaycan Dışişleri

Bakanlığı'nın, protokolleri Azerbaycan'ın ulusal çıkarlarına aykırı ve kardeşlik ilişkilerini gölgeleyen bir örnek olarak değerlendirmesine neden olmuştur. Protokollerin imzalanmasının ardından Türkiye'nin Dağlık Karabağ meselesinin çözümünü dile getirmesi, Ermenistan'ın soykırım iddialarını sürdürmesi gibi nedenler protokollerin iki devletin parlamentoları tarafından onaylanmaması ile neticelenmiştir (Çevikel ve Özsoy, 2023, s. 173-176). Türkiye-Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesinin Dağlık Karabağ meselesinin çözümü ile önemli ölçüde ilişkili olduğu bu dönemde açıkça görülmüştür.

2020 yılı ise hem Karabağ'ın kaderi açısından önemli bir yıl olmuş hem de Azerbaycan-Türkiye siyasi ilişkilerini daha da güçlendiren adımlar atılmıştır. Ermenistan'ın Karabağ ile ilgisi olmayan, Azerbaycan-Ermenistan sınırında yer alan Tovuz bölgesine 12 Temmuz'da saldırıda bulunması, yeni bir savaşın kıvılcımı olmuştur. 18 Temmuz'a dek süren savaş, Türkiye'yi birçok yönden etkilemiştir. Çünkü Türkiye ile ortak yapılan BTK, BTC ve TANAP'ın bir parçası olan Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı gibi projeler bu bölgeden geçmektedir. Türkiye bu süreçte hem askeri hem de siyasi açıdan her zaman Azerbaycan'ın yanında olacağını belirtmiş (Asker ve Özpinar, 2021, s. 89-90) çok geçmeden ise de Ermeni kuvvetlerinin Karabağ'daki saldırıları, 44 günlük savaşı başlatmıştır. Savaşın sonunda Azerbaycan galip gelerek işgal altındaki topraklarının büyük kısmını geri almayı başarmıştır. 10 Kasım 2020'de Rusya'nın arabuluculuğu ile bu devletler üçlü beyanname imzalamış ve 9 maddelik bu beyannameye açıkça yazılmasa da 9.madde Zengezur Koridoru'nu gündeme getirmiştir[§]. Memmedov ve Hasanoğlu (2023, s. 339), Azerbaycan'ın zaferi ile gündeme gelen Zengezur Koridoru'nun hayata geçmesi ile ortaya çıkacak avantajlardan bahsetmektedir. Nahçıvan'ın Bakü'ye kara yoluyla bağlanmasını sağlayacak bu koridor aynı zamanda Ankara'dan Bakü'ye kesintisiz karayolu bağlantısı anlamına gelirken Türkiye'den Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri'ne de kesintisiz ulaşım imkânı sağlayabilecektir. Bunun yanında savaş sonrası Aliyev, Türkiye'nin de Rusya gibi barış gücünü bölgede bulundurması gerektiğini ifade etmiş ve bölgede ateşkesin korunması adına inşa edilecek ortak merkez konusunda 11 Kasım 2020'de Türkiye, Rusya ile mutabakat imzalamış ve bu merkez 30 Ocak 2021'de Ağdam'da açılmıştır (Çevikel, 2022, s.52). Bu durum Türkiye'nin bölgede Rusya'yı dengelemesi adına bir fırsat olmuştur.

15 Haziran 2021'de ilişkileri en üst seviyeye taşıyarak Şuşa Beyannamesi ile müttefiklik anlaşması imzalayan taraflar, "bir millet, iki devlet" söylemini başta siyasi, iktisadi, savunma, sağlık, kültür gibi birçok alanda destekleyen kararlar almış ve milli çıkarları da göz önünde bulundurarak imkanların birleştirilmesinin önemini vurgulamışlardır. Ayrıca Şuşa Beyannamesi'nde taraflar, 1921'de imzalanan Kars Antlaşması dahil iki ülkenin imzaladığı tüm uluslararası belgelere bağlı kalacaklarını da belirtmiştir. Ayrıca Karabağ Zaferi'nde ve sonrasında bölgede barış ve istikrarın sağlanmasında Türkiye'nin katkılarına değinilirken Zengezur Koridoru ve Nahçıvan-Kars Demiryolu'nun faaliyete geçmesinin ulaşım ve iletişim ilişkilerine katkı sağlaması beklenmektedir (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəsmi internet saytı, 2021).

2020 yılında 44 günlük savaşla Şuşa ve 7 rayonu alan Azerbaycan 19 Eylül 2023'te, 1992 yılında Ermeniler tarafından işgal edilmiş ve 10 Kasım 2020'de bazı köylerini işgalden kurtardığı Hocavend rayonunda mayın patlaması sonucu 4 polis ve 2 sivilin hayatını kaybetmesini "terör eylemi" olarak nitelendirmiş ve bir günlük "Anti-terör Operasyonu"na başlamıştır. Bu operasyonla Azerbaycan hem Hocavend'in tamamını hem de Karabağ'da işgal altında kalan topraklarının neredeyse geri kalanını almayı başarmış ve bölgedeki ayrılıkçı yönetim kendini feshetmiştir (BBC News Azərbaycanca, 2023). Geline son noktada Karabağ hukuken Azerbaycan toprağı iken fiilen de Azerbaycan yönetimine geçmiş, Ermenistan Karabağ'ın Azerbaycan'ın olduğunu tanıdığını bildirmiştir. 15 Ekim 2023'te Aliyev Akdere, Hocalı, Hocavend ve Hankendi şehirlerinde Azerbaycan bayrağını bizzat göndere çekmiştir.

[§] Madde 9. Bölgedeki tüm ekonomik ve ulaşım bağlantıları yeniden sağlanır. Ermenistan Cumhuriyeti, vatandaşların, araçların ve yüklerin her iki yönde engelsiz hareketini organize etmek amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti'nin batı bölgeleri ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasındaki ulaşım bağlantılarının güvenliğini garanti eder. Ulaşım bağlantısı üzerindeki kontrol, Rusya Federal Güvenlik Servisi'nin Sınır Hizmeti yetkilileri tarafından gerçekleştirilir (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəsmi internet saytı, 2020).

Azerbaycan'ın dış politikasındaki önceliklerinin başında gelen Dağlık Karabağ meselesi böylece çözüme kavuşmuş görünmektedir. Taraflar arasında barış antlaşmasının imzalanması durumunda Karabağ topraklarının Azerbaycan'a entegrasyonu güvenli bir şekilde sağlanırken bölgesel istikrar ve güvenlik adına önemli bir aşama da kaydedilebilir.

Genel anlamda II. Karabağ Savaşı sırasında ve sonrasında bu iki devletin de liderlerinin de ilişkileri en üst seviye çıkmıştır. Azerbaycan'ı hem söylemleriyle hem de askeri teknoloji tahsis ederek destekleyen Türkiye'nin, özellikle de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, Azerbaycan'da halk nezdinde popülaritesi artmıştır. Ülkede, Türkiye'nin 14 Mayıs 2023'te gerçekleşen Cumhurbaşkanı Seçimine ilgisinin yoğun olduğunu belirtmenin yanında genel olarak iki ülke ilişkilerinin yakınlığının sürmesi adına Erdoğan'ın tekrar cumhurbaşkanı seçilmesinin yeğlendiğini ifade etmek mümkündür. Bunda cumhurbaşkanı adaylarından Kemal Kılıçdaroğlu'nun seçimi kazanması halinde gerçekleştirmeyi planladığı "Yeni İpek Yolu" projesinden bahsederken Azerbaycan'a yer vermemesi de etkili olmuştur (Independent Türkçe, 2023).

Eylül 2023'te gerçekleşen Birleşmiş Milletler 78. Genel Kurulu'nda Karabağ'ın Azerbaycan'ın toprağı olduğunu dile getiren Erdoğan, siyasi açıdan bir kez daha Azerbaycan'ın yanında olduğunu göstermiş ve Aliyev de bu destek dolayısıyla sosyal medya hesabından Erdoğan'a teşekkür etmiştir (Sputnik Türkiye, 2023). Aynı zamanda 2021 yılında iş birliği protokolü imzalayan Azerbaycan ve Türkiye'nin iktidar partileri Yeni Azerbaycan Partisi ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin temsilcilerinin de sık sık bir araya gelerek ülkeler arası ilişkilere katkı sağlayacak projeler geliştirmeyi amaç edindikleri belirtilmektedir (Demokrat.az, 2023).

SONUÇ

100 yıldan fazlaya dayanan Azerbaycan- Türkiye ilişkileri, Demokratik Azerbaycan Cumhuriyeti-Osmanlı Devleti ilişkileri olarak göze çarparken sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile Türkiye ve Azerbaycan SSC olarak devam etmiştir. 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden günümüz Azerbaycan'ının ise Mutallibov ile başlayan yönetimin Elçibey'e geçmesi ile daha da yakınlaştığını görmek mümkündür. Elçibey Dönemi'nde Türkiye yanlısı, Rusya ve İran karşıtı bir dış politika sergilenmiştir. Ancak bölgedeki istikrarsızlık ve yeni bağımsız bir ülke olan Azerbaycan'ın Karabağ'da savaşta olması ve toparlanma sürecini yürütmeye çalıştığı bu evrede, ülke çıkarları adına bu siyasi yönelimin uygun bir seçim olmadığı görülmüştür. Dönemin başbakanı Demirel daha realist, çok yönlü bir dış politikayı savunurken Rusya'nın karşısında duracak bir hamleden de kaçınmayı yeğlemiştir. Bu nedenle H. Aliyev, Demirel'in desteklediği ve yakın ilişkiler sürdürdüğü bir lider olmuştur.

H. Aliyev, çok yönlü, pragmatist ve dengeleyici bir dış siyasetin ülke menfaatlerine daha uygun olduğu kanaatinde olduğundan Elçibey'in aksine bölgedeki güçlerle temas halinde olmayı tercih etmiştir. Bu yönelimin de ülkenin ekonomisine ve dış siyasetine katkıları görülmüştür. İ. Aliyev de H. Aliyev gibi dış politikada çok yönlülüğü ve dengelemeyi tercih ederken milli çıkarları koruyan dış politikaya yönelmiştir. Türkiye ile ilişkiler stratejik ortaklık düzeyine taşınırken Karabağ Zaferi ile daha çok güçlenmiştir. İ. Aliyev ile Erdoğan'ın hem temsil ettikleri partilerinin iş birliklerinin hem de kişisel yakınlıklarının olmasının ülke ilişkilerine olumlu yansıdığı açıktır. Ancak ülkelerin siyasi ve ekonomik açıdan ortak çıkarlarının verdiği motivasyonun da dostane ilişkileri pekiştirdiği göz ardı edilemez.

Azerbaycan ve Ermenistan tarafının barış anlaşması imzalamaları durumunda bölgesel istikrar ve güvenlik adına çok büyük bir adım atılmış olacakken Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin de gelişmesinin önü açılacaktır. Karabağ Savaşı ne kadar Azerbaycan'ın sadece haklı mücadelesinin savaşı gibi görünse de son otuz yılda müttefiki Türkiye'nin de özellikle Ermenistan ile ilgili dış politika kararlarında etkili bir yönlendirici olduğu görülmüştür. Çünkü Azerbaycan'ın Karabağ konusundaki hassasiyeti, ikili ilişkilerde her zaman ön planda olmuş, Türkiye'nin desteğini hissetmediğinde dostane ilişkilerini bir kenara bırakabildiğinin örnekleri de yaşanmıştır. Bu nedenle Karabağ'da tam anlamıyla barışın sağlanması, Azerbaycan ve Ermenistan'ın barış

antlaşması imzalaması ile resmileşebilecek bu da hem bölgesel hem de Azerbaycan-Türkiye ilişkileri açısından farklı iş birlikleri ve stratejilerin gelişmesine imkân verecektir.

Etik Beyan

“Rezultade’dan İlham Aliyev’e Azerbaycan-Türkiye Siyasi İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kurulları Yayın Etiği Komitesinin (Committee on Publication Ethics – COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares that they have no competing interests.

Funding: The author declared that this study had received no financial support

KAYNAKÇA

32. Gün Arşivi (1993). Azerbaycan-Ermenistan Savaşı. 3 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=VjTnmn5Q7c4> adresinden erişildi.

32. Gün Arşivi (1998). Ebulfez Elçibey Röportajı. 3 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=9H7xj6UU1xs> adresinden erişildi.

32. Gün Arşivi (2017). “Azerbaycan’da İktidar Savaşı: Aliyev Nasıl Devlet Başkanı Oldu?”. 3 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=vbXS2uqV8aI> adresinden erişildi.

Akpınar, Y. (2008) RESULZÂDE, Mehmed Emin (1884-1955). *TDV İslam Ansiklopedisi*. (Cilt. 35, ss. 2-5). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Asker, A., & Özpınar, Z. G. (2021). Azerbaycan’ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomisi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi- Journal of Eurasian Inquiries*, 10(1), 83-106.

Atnur, İ. (1998). Mustafa Kemal (Atatürk) ve Nahçıvan. *ERDEM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (32)- Cumhuriyet Özel Sayısı – II, 367-370.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəsmi internet saytı (2020). Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ermənistan Respublikasının baş naziri və Rusiya Federasiyasının Prezidentinin Bəyanatı. 10 Ekim 2023 tarihinde <https://president.az/az/articles/view/45923> adresinden erişildi.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəsmi internet saytı (2021). “Azerbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında müttəfiqlik münasibətləri haqqında” Şuşa Bəyannaməsi. 10 Ekim 2023 tarihinde <https://president.az/az/articles/view/52122> adresinden erişildi.

Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası Arasında Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının Yaradılması Haqqında Birgə Bəyannamə, Bakı şəhəri, 21 dekabr 2010-cu il, № 25-IVQ, 10 Temmuz 2023 tarihinde <https://e-qanun.az/framework/21161> adresinden erişildi.

AZƏRTAC (2022, 28 may). Bir millətin iki dövlətini birləşdirən "Ümid" körpüsü. 10 Temmuz 2023 tarihinde https://azertag.az/xeber/Bir_milletin_iki_dovletini_birlesdiren_Umid_korpusu-2154863 adresinden erişildi.

BBC News Azərbaycanca (2023, 27 sentyabr). "Antiterror əməliyyatında 192 hərbi şəhid olub, 500-dən çox yaralı var",- Azərbaycan Səhiyyə Nazirliyi. 27 Eylül 2023 tarihinde <https://www.bbc.com/azeri/articles/cv2017njnlvo> adresinden erişildi.

Cafersoy, N. (2001). *Elçibey Dönemi Azərbaycan Dış Politikası (Haziran 1992- Haziran 1993)*. Ankara: ASAM yayınları.

Cevikel, S. ve Aydemir Bas, F. B., (2022). Azerbaijan-Russia Relations in the Period from the First Karabakh. *Sivilizasiya*, Cild 11 no: 2, 63-69.

War to the Victory in the Second Karabakh War

Cornell, E. S. (2011). *Azerbaijan since independence*. Armonk, Newyork: M.E Sharpe Inc.

Coyle, J. J. (2021). *Russia's Interventions in Ethnic Conflicts: The Case of Armenia and Azerbaijan*. Newport Beach, CA: Palgrave Macmillan.

Çevikel, Ş. & Özsoy, B. (2023). *Azerbaycan- Ermenistan Sorununda Türkiye*. F. Kaya (Ed.) Türkiye'nin Orada Ne İşi Var? - Türkiye'nin Bölge Ülkeleriyle İlişkileri içinde (ss. 163-186). Ankara: Nobel yayınları.

Çevikel, Ş. (2022). Coğrafya kader midir? Coğrafya-dış politika ilişkisi: Azerbaycan örneği. *Cappadocia Journal of Area Studies*, 4(1), 40-63.

Əliyev, H. (1997). *Müstəqilliyimiz əbədidir*. I kitab. Bakı: Azərənəşr.

Independent Türkçe (2023, 10 Mayıs) Azerbaycan'da hükümet medyası Kılıçdaroğlu'nun projesine tepkili. 10 Mayıs 2023 tarihinde <https://www.indyrturk.com/node/630801/dünya/azerbaycanda-hükümet-medyası-kılıçdaroğlunun-projesine-tepkisi> adresinden erişildi.

HABERRUS (2014, 26 Nisan). Aliyev'den Sarkisyan'a sert "Türkiye" cevabı. 16 Ekim 2023 tarihinde <https://haberrus.ru/politics/2014/04/26/aliyevden-sarkisyan-sert-turkiye-cevabi.html> adresinden erişildi.

Demokrat.az (2023, 7 oktyabr). YAP Sədrinin müavini AK Parti Sədrinin müavini ilə görüşdü. 7 Ekim 2023 tarihinde <https://demokrat.az/az/news/165594/yap-sedrinin-muavini-ak-parti-sedrinin-muavini-ile-gorusdu> adresinden erişildi.

Əhmədov, E. (2013, 24 may). Xalq qəzeti. s. 5. 10 Ekim 2023 tarihinde <http://www.anl.az/down/meqale/xalqqazeti/2013/may/311288.htm> [adresinden erişildi](#).

Erkul Kaya, N. (2020, 31 Aralık). Trans Adriyatik Boru Hattı'nda ticari gaz akışı başladı. 7 Kasım 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/trans-adriyatik-boru-hattinda-ticari-gaz-akisi-basladi-/2094835> adresinden erişildi.

Ismailzade, F. (Winter, 2005). Turkey-Azerbaijan: The honeymoon is over, *Turkish Policy Quarterly*, 4(4), 1-11.

Kabakçı, F. (2023, 27 Eylül). Iğdır-Nahçıvan Doğal Gaz Boru Hattı, Türkiye ve Azerbaycan'ın enerjideki işbirliğini güçlendirecek, 27 Eylül 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/igdir-nahcivan-dogal-gaz-boru-hatti-turkiye-ve-azerbaycanin-enerjideki-isbirligini-guclendirecek/3001941> adresinden erişildi.

Karabulut, B. (Eylül, 2011). Süleyman Demirel'in Dış Politika Anlayışı. *Türk Yurdu Dergisi*, 100 (289). <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1627>

Korkmaz, T., & Ünal, S. (2017). Azerbaycan'da "Kızıl İstila" Odlu Yurt Mecmuasına Yansıyanlar. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7 (1), 109-121.

Korkmaz, T. (2021). Türkiye-Azerbaycan İlişkileri (1919-1938). 24 Ekim 2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-azerbaycan-iliskileri-1919-1938/?pdf=3301> adresinden erişildi.

Memmedov, A., & Hasanoğlu, M. (2023). Hazar Denizi'nden Akdeniz'e Zengezur Koridoru. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 6(2), 334-344.

Mustafayev, B. (2013). Rezulzade Hükümeti Dönemi ve Yaşanan Terör Olayları (1918-1920). *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, II(2), 205-231.

Nağıyeva, Ş. (Der.). (2008). *Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti - 90: (1918 – 1920): Bibliografiya*. Bakı: M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası

Öraz Beşikçi, S. (2016). Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan Dış Politikasındaki Stratejik Değişimler ve Yönelimler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies*, 16(2), 237-252.

Özdemir, H. (2018). Turgut Özal ve Avrasya. *Avrasya Dünyası*, (2), 4-15, <https://avim.org.tr/public/images/uploads/files/1hikmetozdemir.pdf>.

Özsoy, B. (2023). 'Türk Dünyası' Söylemi İçinde Türk Devletleri Teşkilatı'nın Rolü ve Önemi. *Anasay*, (25), 40-55.

Prezident Kitabxanası (2022). Müstəqillik ərəfəsində və müstəqillik illərində mühüm hadisələrin xronologiyası. 14 Temmuz 2023 tarihinde https://republic.preslib.az/az_f1.html adresinden erişildi.

Prezident Kitabxanası (t.y.). Azərbaycan-Türkiyə diplomatik münasibətləri. 14 Temmuz 2023 tarihinde <https://files.preslib.az/projects/azerturk/a1.pdf> adresinden erişildi.

Qasımlı, M. (2015). *Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasəti (1991-2003)*: 2 hissədə. I hissə. Bakı:Mütercim.

Rəhimli, F. (2015). Ümid Körpüsü. 20 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.adalet.az/az/writers/detail/-umid-korpusu-81374> adresinden erişildi.

Ruintən, K. (2008). *Ermənistanın Azərbaycana Təcavüzü və Dünya Siyasəti*. Bakı: Adiloğlu Nəşriyyat.

Salmanov, E. (2019). Milli Mücadele Döneminde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri: Atatürk ve Nerimanov Şahsiyetleri. 9 Temmuz 2023 tarihinde <http://politikaakademisi.org/2019/10/29/milli-mucadele-doneminde-turkiye-azerbaycan-iliskileri-ataturk-ve-nerimanov-sahsiyetleri/> adresinden erişildi.

Sipahi, E. B., Özsoy, B., & Qasımlı, M. (2022). Nisan Savaşlarından Vatan Muharebesine: Azerbaycan'da "Böyük Qayıdış" Süreci Üzerine Bir Değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (72), 198-217.

Sputnik Türkiye (2023, 20 Eylül). Aliyev, BM Genel Kurulu'ndaki hitabı dolayısıyla Erdoğan'a teşekkür etti. 20 Eylül 2023 tarihinde <https://sputniknews.com.tr/20230920/aliyev-bm-genel-kurulundaki-hitabi-dolayisiyla-erdogana-tesekkur-etti-1075609365.html> adresinden erişildi.

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2022). Türkiye'nin Çok Taraflı Ulaştırma Politikası. 06 Ekim 2023 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-cok-terafli-ulasirma-politikasi.tr.mfa adresinden erişildi.

TBMM Tutanak Dergisi (1997, 27 Mayıs). Dönem 20, Cilt 27, yasama yılı 2, 98. Birleşim.

Turgut, H. (2001). Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Avrasya ve Demirel. C. 1., 1. Baskı, İstanbul: ABC Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (2023). Cumhurbaşkanlarımız. 10 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaşkanlarımız/> adresinden erişildi.

Vəliyev, C. (2020, 3 mart). Yüksəksəviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının 10-cu ili: Azərbaycan-Türkiyə siyasi münasibətləri. 2 Ekim 2023 tarihinde <https://ovqat.com/manset/37761-yuksksviyyli-strateji-mkdalq-urasnn-10-cu-ili-azrbaycan-turkiy-siyasi-munasibtlri.html> adresinden erişildi.

Yoska, E. (2020). Ebulfez Elçibey'in Azərbaycan Özelinde Türk Dünyası Meselelerine Bakışı. *Journal of Universal History Studies*, (3)- Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue, 216-237.